

HOOFDSTUK NEGEN

*Zullende dus in het vervolg
het eigenlijke Frederiksoord
uitmaken*

januari 1822 tot april 1823

pagina 313-346

Gepaste en ordelijke vrolijkheid, pagina 315

De directie stuurt met enige regelmaat staten met het aantal inwoners per kolonie, die eens in de zoveel tijd in de *Star* gepubliceerd worden. Bijvoorbeeld december 1821:

‘De gezamenlijke bevolking der koloniën was den 1 dezer:

kolonie no. 1. 383 zielen

2. 363

3. 738

4. 460

5. (Ommerschans) 29

6. 161

Totaal 2,134 zielen.’

Onder ‘zielen’ worden zowel kolonisten als ingedeelden als ambtenaren begrepen.

Over de onderhandelingen met Brussel gaan de permanente commissie-notulen van 9 februari 1822, invnr 38, het contract met Delft wordt genoemd in de *Star* van februari. Delft wil ze alvast sturen, maar dat lijkt Johannes geen goed idee. Zolang de nieuwbouw er niet is, blijft het vluchtgevaar te groot. Delft besluit wel ze alvast op te pakken en dat had ze beter niet kunnen doen. De bedelaars blijven meer dan drie maanden in het stadhuis opgesloten, wat tot veel hinder en rumoer leidt. Zie ook [het boek *De bedelaarskolonie*](#).

Johannes stuurt op 6 april 1822 het bestek voor de nieuwbouw. Dat oorspronkelijke bestek is verloren gegaan, beschrijvingen van het gebouw komen uit andere bronnen, onder andere de *Star* 1822 pagina 562 plus 720 ev.

Over het onderwijs schrijven in 1822 de schoolmeesters regelmatig een verslag, wat wordt samengevoegd en soms van commentaar voorzien door Van Wolda. De informatie over het onderwijs hier en verderop in dit hoofdstuk is afkomstig uit die verslagen. Ze werden aan de

permanente commissie gestuurd op 6 maart, invnr 60, 5 april, invnr 61, 8 mei, invnr 61, 7 juli en 5 september 1822, beide invnr 62.

Geen blixem op mij te zeggen, pagina 317

De zes kolonisten van het eerste uur die naar kolonie 7 gaan zijn Jan Berends uit Assen, Jan Burks uit Goes, Hendrik Gerrits uit Kampen, Walraven van Haften uit Edam, Gerrit Hogenberg uit Weesp en Lucas Lucassen uit Nijmegen. De drie anderen die gaan zijn Jan Vermey, Hendrik Pompe en Cornelis van Os. Hun namen staan in *Star* 1822, pagina 567-568. De plek waar ze naartoe gaan wordt afwisselend omschreven als Doldersum, Groot Wateren en Boschoord.

Het is onbekend wanneer de negen gezinnen precies naar Wateren/Doldersum/Boschoord toe gaan. Het besluit ertoe, 'Besluit der Permanente Kommissie, omtrent het verplaatsen der huizen, en emploi der gronden in kolonie no.1, die ontruimd staan te worden, door de plaatsing van eenige kolonisten, als huurders, op kleine hoeven der Maatschappij, buiten dezelve gelegen; genomen 8 november 1821', staat in de *Star* 1821 pagina 892 en spreekt van verplaatsing 'volgend voorjaar'. Eind mei 1822 zijn ze er in ieder geval want Jan Berends krijgt een dochter en in de geboorteakte (gemeente Vledder, akte 26 van 1822, aktedatum 3 juni 1822, geboortedatum 30 mei 1822) staat als geboorteplaats Doldersum. De citaten over 'ter voorkoming dat aan de kolonisten geen sterke drank verkocht worden' e.d. komen ook uit het hiervoor genoemde besluit.

Het verhaal over Gradus of Gerardus Lucassen staat in het schoolrapport van 5 april, invnr 61.

De klachten over Schnatz worden verwoord in het schoolrapport van 6 maart, invnr 60, en een brief van Visser van 17 april, invnr 61. De eerste boekhouder van kolonie 7 is Frederik Donker, die echter in juni 1822 al overlijdt. De eerste onderdirecteur is ene Jalvinck, maar die wordt al snel ontslagen en opgevolgd door Lambert Nijenbansing, aanbevolen door Stephanus van Royen.

Sla ik tusschen hals en nek, pagina 320

Het is onbekend wanneer Johannes van den Bosch op Westerbeeksloot gaat wonen. Volgens Kloosterhuis al direct na het ontslag van zijn broer als directeur in april 1821, maar zijn brieven komen pas een half jaar later stelselmatig vanuit Frederiksoord. Weer iets later komt er vaker 'onze' bij de hartelijke groeten te staan. 'Beneffens Mina' staat in een brief van Johannes van den Bosch aan W.A.Ockerse dd 26 mei 1823, invnr 65, dus een half jaar voor de bruiloft.

De diverse huwelijken: Gijsbert Falck en Cecilia Aletta Bernardina de Sturler (21 jaar oud) op 18 april 1822. Wouter Visser en Constantia Daniella Elisabeth de Sturler (gedoopt op 18 september 1799), plus Johannes van den Bosch en Rudolfina Wilhelmina de Sturler op 28 oktober 1823. De uitval van Johannes over schuldeisers die hem lastig vallen is van 29 mei 1822, invnr 61.

Gevolgen van thans genotene welvaart, pagina 322

Benjamin had op 5 januari 1821, invnr 56, gewaarschuwd voor de gevolgen van gestegen welvaart en dit jaar besteedt de *Star* van juli 1822 – 'thans genotene, te voren ongekende, welvaart' – er aandacht aan. Het 'hondenbesluit' staat in een brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 29 april 1822, invnr 61.

Over 'liedjeszangers, liedjesverkoopers en andere om broodrijzende muzikanten' gaat het schoolverslag van 7 juli 1822, invnr 62, met kanttekening erbij van directeur Visser, waarop de permanente commissie besluit dat ze niet op het kolonieterrain mogen komen maar zelf al opmerkt dat dat weinig uit zal halen en ze op de openbare weg ook kolonisten kunnen bereiken.

De kolonist uit Almelo heet Hendrikus Krabshuis en directeur Visser schrijft over zijn kennelijke staat op 28 maart 1822, invnr 60, en 17 april 1822, invnr 61. Uit de laatste: '(...) dat de kolonist Krabshuis, belooft hebbende geen sterken drank meer te zullen gebruiken, aan hem overeenkomstig

het gevoelen der Permanente Kommissie het dragen zijner medaille wederom is toegestaan': Over Tersmetten in een brief van directeur Visser dd 7 juli 1822, invnr 62. In het jaarverslag, invnr 989, ook afgedrukt in de *Star* 1822 pagina 566, houdt Johannes hen nadrukkelijk naamloos. Over de koloniale kleding gaat het in de *Star* van mei 1822.

Het weinigtje geld, pagina 324

Koppejans briefje aan Johannes, eindigend met 'mijn hartelijke begeerte is UE gevoelens hier van te mogen weten. In hope en verwagtingen hiervan blijve ik met hoogachting', is ongedateerd, maar is gevoegd bij een brief van Wouter Visser op 13 april 1822, invnr 61.

Beschrijvingen van wat Johannes op 8 december 1821, invnr 59, noemt 'zonderlinge snaken' die naar de kolonie gezonden worden, staan op diverse plaatsen. Hier zijn gebruikt brieven van Visser op 10 juni 1823, invnr 65 ('onwijze') en 15 augustus 1823, invnr 66 ('verdichtsel').

De term 'zinneloos' komt overigens ten aanzien van meeredere kolonisten regelmatig voor.

De 'braven voedster van mijn zoon' heet Noorberg. Zij overlijdt al in 1824 en dan haalt Ameshoff – 'De vrouw toch bezat het meeste verstand, en zonder haar is het daarzijn van Noorberg daar langer onmogelijk' - het gezin terug.

Contagieus, pagina 325

Dokter Schuurman doet verslag van het verloop van de ziekte en zijn bestrijding ervan in verslagen die zijn gedateerd 16 mei, 16 juni en 16 juli 1822 en die zijn gepubliceerd in de *Stars* van die maanden, respectievelijk pagina 409, 479 en 557. Volgens hem zijn 'febres rheumaticae' de eerste verschijnselen. 'Na verloop van eenige dagen vertoonden zich bij de meesten gastrische stoffen in de maag.' In een enkel geval acht hij daarbij een aderlating noodzakelijk. Met 'uitwaseming-bevorderende dranken' doet hij de 'rheumatieke pijnen' verdwijnen, 'nerveuse symptomen' bestrijdt hij met 'Kampher en Hyosciamus', bij 'een beslagen tong' komen 'zachte lakseermiddelen' goed van pas en hij grijpt meteen in bij het bespeuren van 'een turgor in primis viis, welke tot rijpheid scheen gekomen te zijn'.

Uit zijn beschrijvingen heb ik niet kunnen afleiden hoe we de besmettelijke aandoening heden ten dage zouden noemen. De symptomen passen niet bij de cholera; die ziekte zou de kolonie pas tien jaar later bezoeken en er veel ernstiger huis houden.

In het jaarverslag, invnr 989 en ook gepubliceerd in *Star* 1822 pagina 565, beweert Johannes dat er 'slechts weinige (4) lijdens daardoor ten grave geslept' zijn. Dat is dus niet waar. Ook dokter Schuurman noemt het getal van vier en beweert bovendien dat twee daarvan vooral aan ouderdom gestorven zijn, wat typisch is omdat ze jonger zijn dan de dokter! Kortom, men neemt het rustig houden van de gemoederen erg serieus.

Uit de overlijdensakten Vledder in deze periode komen de volgende overledenen: Frederik Donker (boekhouder, 36 jaar), Antje Ellens (39 jaar, echtgenote van Klaas Tijmes), Geertje Davids Hartog (41 jaar, echtgenote van Pieter Arends), Albertje de Leeuw (50 jaar), Maria Geertruda Liebert (44 jaar), Henderika Lodewegen (30 jaar), Hendrik Hendriks Middelboer (hulponderwijzer, 22 jaar), Anthonie Muis (31 jaar), Antje Reinders (42 jaar), Anthonie Uhl (55 jaar), Jantje van der Vlist (36 jaar, echtgenote van Jan Vermey, de opvolger uit Gouda van de weduwe Vergeer), Stephanus Jansen Vrijhoef (winkelier en ex-wachtmeester 58 jaar).

Warm om het hart, pagina 327

Die winkelier zonder weegschaal heet Koppe en hij wordt door Wouter Visser beschreven op 19 augustus 1821, invnr 58, en op 30 september 1821, invnr 59, in welke laatste brief: 'Hier bevond ik dat de rijst welk per pond betaald wordt, niet gewogen maar gemeten wierdt.' Diverse kolonisten, met name Kniessenberg, hadden al verdenkingen jegens de winkelier geuit.

Over de Leeuwardense kinderen schrijft Visser op 6 juni 1822, invnr 61. Ze komen dan onder de hoede van Johan Henrich Horst, geboren 16-10-1765 en Johanna Jacoba Smitsart, geboren 26-12-1767, dus allebei in de vijftig, bij wie in de rode boeken van Kloosterhuis over vele jaren een hele lange lijst met ingedeelden staat. Ze hebben ook eigen kinderen, een dochter trouwt met een zoon van proefkolonist Molewijk uit Arnhem en dat stel wordt ook kolonist.

Het jongetje Johannes Verwer, leeftijd onbekend, maakt aardigheden voor zijn pleegmoeder Poelstra, uit een brief van Wouter Visser dd 27 december 1822, invnr 63. Over de verleiding door Thérèse Olijve van de ingedeelde Arie Petter of Vetter schrijft Visser op 7 december 1821 met bijgevoegd een brief vol verontschuldigen van de 'verleidster' en Johannes, die eigenlijk vooral medelijden heeft met de vrouw, op 15 december 1821, alles invnr 59. De huisverzorgster die het met een wijkmeester zou hebben aangelegd komt uit Kampen en weigert ook consequent om koloniale kleding te dragen. Op 26 april 1821 stuurt Visser een proces-verbaal van de raad van opzieners in Willemsoord waar wordt geconcludeerd dat zij de kolonie moet verlaten, wat kort daarop ook gebeurt, invnr 57.

Deserties staan in heel veel brieven van Wouter Visser aan de permanente commissie in het voorjaar van 1822. Op 24 maart 1822, invnr 60, schrijft hij over het gerucht en vult hij dat verder in: 'dat zij daar veel geld verdienen met horologiënlopen enz.' Op 7 april, invnr 61, schrijft hij dat hij 'de afgelopen week' de jongens heeft meegenomen om toe te kijken bij het pak slaag.

Harderwijk meldt zich op 4 maart 1822, invnr 60, en wordt meteen de volgende dag door de permanente commissie afgepoeierd.

Over de verzending van de uitgeperste haring schrijft Petrus Ameshoff op 14 februari 1822, invnr 60. Op 10 maart 1822, ook invnr 60, schrijft directeur Wouter Visser: 'Voorts heb ik het genoegen de Permanente Kommissie te informeren dat, de uitgeperste haring van Monnikendam (...) hier is aangekomen, zullende daar van een doelmatig gebruik worden gemaakt.' Wat dat doelmatige gebruik is (consumptie?? bemesting??) omschrijft hij helaas niet.

Monnikendam doet verslag van haar bezoek aan de kolonie op 25 juni 1822, invnr 61. In volgende brieven blijft de subcommissie op hereniging aandringen (bijvoorbeeld 23 juli 1822, invnr 62) en dat gebeurt dan ook, maar zelf blijft de stad in gebreke doordat zij geen huisverzorgers kan leveren (6 september 1822, invnr 62).

De subcommissie Stavoren bericht op 12 april 1822, invnr 61, over haar opheffing, over stagnerende contributie-inning in Heerenveen schrijft Van Royen op 16 april 1822, ook invnr 61, en Johannes klaagt over Almelo op 17 september 1822, invnr 62. Om meer activiteit daar te krijgen, benadert hij de Almelo'er Ainsworth.

De pijnlijke ervaringen in Amsterdam worden door de subcommissie beschreven op 27 juli 1822, invnr 62, ('onaangename en smadelijke bejegeningen') en op 8 oktober 1822, invnr 63 (de bediende).

Slaven, pagina 330

Oorspronkelijk was de bedoeling om rond de Ommerschans een kolonie als de andere te stichten. In 1820 meldt Benjamin nog dat er voor 50 hoeses grond is afgebrand. Wanneer het idee gekomen is om er grotere boerderijen neer te zetten is onbekend. Deze beschrijving komt uit de *Star* van juli 1822.

De aankomstdatum van Molenaar op de Ommerschans en verderop de andere aankomstdata van hoevenaars komen uit het stamboek van hoevenaars, invnr 1579.

De fout van vrouw Molenaar wordt beschreven in een brief van Wouter Visser op 17 november

1822, invnr 63. Harmeling en Westerveld betrekken hun hoeves op 13 augustus 1822. Dat Harmeling niet kan schrijven blijkt uit de ondertekening van een proces-verbaal uit kolonie 5 dat op 2 maart 1825, invnr 72, aan de permanente commissie wordt gezonden, waar staat 'X – dit is het handmerk van Harmelink verklarende niet te kunnen schrijven' En dat Jan Westerveld niet kan schrijven, blijkt uit de huwelijksacte van zijn zoon Hendrik op 4 oktober 1836. De echtgenote van Jan Westerveld is trouwens wel alfabeet, zij zal nog een heel epistel aan de permanente commissie schrijven, kort genoemd in boek bladzij 354.

De vrijlating van de jongeren en gezinnen wordt later beschreven in een brief van luitenant Fenner van 14 februari 1823, invnr 64. Het staat ook in de *Star* van 1822, pagina 616-618, maar alle data die daar genoemd worden over hun eerdere aankomst op de Ommerschans zijn incorrect. Het citaat over 'deze proeve' komt uit het jaarverslag, ook gepubliceerd in de *Star* 1822 pagina 597. Volgens Fenner was het een dulle rit geweest omdat de vrijgelatenen tegen zijn zin geld meegekregen hadden. Ze zouden dronken door Steenwijk getrokken zijn en de ingehuurde voerman had het zo bont gemaakt dat een van de paarden na terugkomst afgemaakt moest worden.

Een van de vrijgelatenen is het weesmeisje dat ooit vanuit den Haag, omdat het Amsterdamse Aalmoezeniersweeshuis niet wilde, was meegekomen met Rigagneau. Toen de 'swaar gebroken' Rigagneau en zijn alcoholische echtgenote weggestuurd waren, mocht het volgens Benjamin 'propere en vlijtige meisje' (10 januari 1819, invnr 50) op de kolonie blijven. Ze was toen zestien en kwam na een tijdje bij huisverzorger Smit in huis. Drie jaar later werd ze naar de strafkolonie gezonden. 'uithoofde van haar gedrag met een gehuwd man buiten de kolonie no.1' (dit wordt pas vermeld bij haar ontslag uit de Ommerschans, door Wouter Visser op 5 augustus 1821, invnr 58). Daar, temidden van een heleboel gedeserteerde en weer teruggevoerde leeftijdsgenoten, had ze zich eerst 'aan meer dan eene ondeugd schuldig gemaakt', maar daarna haar leven zo gebeterd dat ze naar Frederiksoord en huisverzorger Smit terug mag. Ze heet Elisabeth of Betje Liefman of Leefman, en gaat juni 1823 met ontslag.

Besloten is bij de Ommerschans een detachement militairen te legeren, 'en een man beneffens een gezadelt paard er in gereedheid te houden, om dadelijk de zodanige te agterhalen, die als voortvlugtig gesignaleert zoude worden.' Op de vrije koloniën krijg je onderstand als het tijdelijk tegenzit, het belangrijkste kenmerk van bedelaarsinstituut en strafkolonie is dat 'letterlijk niets verstrekt wordt dan hetgeen door arbeid verdiend is'. De enige uitzondering op de regel is de ziekenzaal, maar er zijn andere redenen waarom een mens daar beter niet terecht kan komen. Meer over het gesticht op de Ommerschans staat in [het boek *De bedelaarskolonie*](#).

Verzeilt stellig het schip op de klippen van hoogmoed, pagina 332

Het bezoek van de koning wordt beschreven in het septembernummer van de *Star* 1822 en op 20 september 1822, invnr 62, schrijft prins Frederik hoe tevreden zijn vader was.

De brief van Enkhuizen is van 12 oktober 1822, invnr 63. Het irriteert de Maatschappij vooral dat de Enkhuizense bezoeker, secretaris O. Van Tricht, op de kolonie was terwijl daar ook twee leden van de permanente commissie aanwezig waren en toch op eigen houtje op onderzoek is uitgegaan. Zij vraagt zich later af waarom 'Zijn Ew., in loco zijnde, zich ter bekoming van de noodige ophelderingen niet aan één onzer beide leden, destijds aldaar tegenwoordig, had geadresseerd'. Overigens is de brief van Enkhuizen helemaal niet zo dodelijk, er staan ook diverse positieve beoordelingen van de kolonie in. Bijvoorbeeld: 'De gezonde kleur en zichtbare lichaamswelvaart toonden genoeg dat de lof der kolonisten over de middelen van voeding met de waarheid overeenstemde.'

De brief dd 22 december 1822, invnr 63, van Enkhuizen die volgt op de reactie van de permanente commissie is een hoogstandje – het kan ook zijn dat ze in plaats van twee maanden verbluft te zwijgen de hele tijd aan het formuleren waren – en fragmenten eruit staan op een internetpagina die

is te bereiken [via deze overzichtspagina](#) (bij 22 december 1822).

De twee huisverzorgers die Wouter Visser in een brief op 24 november 1822, invnr 63, voorstelt te ontslaan zijn Ganzinga uit Vlissingen en de weduwe Koster uit Hoogeveen, de eerste wegens drankmisbruik, de tweede omdat zij niets doet, al is daar een verrontschuldiging voor: ‘als zijnde door hare jaren niet in staat werk van eenig aanbelang te verrigten, van het eigentlijke vrouwelijke huiswerk als stoffen, naijen enz. kan zij niets’.

Johannes van den Bosch schrijft op 14 oktober 1822, invnr 63, over de mishandeling van het weesmeisje. De publicatie staat in de *Star* van november 1822 en luidt: ‘Ook is den huisverzorger a. van schaïk, in kolonie no. 3 die zich veroorloofd had, om één der bij hem ingedeelde weesmeisjes met een touw met knopen zoodanig te slaan, dat rug en armen daarvan de kenmerken droegen, hebbende hij nog boven dien stout weg zijne demissie durven vragen, – uit hoofde van dit verregaande wangedrag, het verder verblijf in de koloniën ontzegd en hij van daar verwijderd geworden.’

Met onze lieve kleinen verbrijzeld te worden, pagina 334

De positieve zinssneden in het begin komen uit de hiervoor genoemde brief van Enkhuizen van 12 oktober 1822, invnr 63, die dus echt niet zo negatief was. Alles over het onderwijs staat in de schoolverslagen van 6 maart, 5 april, 8 mei, 7 juli en 5 september 1822. Zie de verantwoording bij bladzij 315-316. Vissers verontschuldiging dat hij kinderen van school houdt vanwege het aardappelrooien heeft hij op het verslag van 8 mei erbij geschreven.

De lijst met leerlingen die in 1822 goede vorderingen gemaakt hebben stuurt Van Wolda op 19 februari 1823, invnr 64, in een soort jaarverslag over het afgelopen jaar. Er staan bijna tweehonderd leerlingen op. Naast de in het boek genoemde kinderen van proefkolonisten ook nog de volgende proefkolonisten-nakomelingen:

Pieter Alblas, Jochem en Schelte en Wietske Brandsma, Keetje en Neeltje Dijkshoorn (opvolger Rigagneau), Elizabeth en Theodora Geraets (= Gerards), Jelle en Gerrit en Klaas Gerritsma, Kasper en Mietje van der Heide, Betje en Izaäk Hoofien, Dirk en Kasper Hopman (opvolger Metz), Jan Jansen, Jansje Klaver, Dientje en Jan en Maria Molewijk, Arie Rausch, Jan Jozef en Mietje Rikmond, Rokus Smies (voorkind van vrouw van De Ruiter), Jantje Visser, Klaas de Vries, Grietje en Susanna Weener (= Weender).

De lijst met 170 chronische spijbelaars is helaas niet teruggevonden, Van Wolda verwijst er alleen naar.

Het afwimpelen van andere geloofrichtingen doet Johannes onder meer in een brief van 11 oktober 1822, invnr 63, aan baron Palland van Keppel. Dat bijna iedereen een ingedeelde heeft, meldt Visser op 30 juni 1822, invnr 61. Johannes beschrijft de gezonde koloniale jeugd in zijn bijdrage aan het jaarverslag 1822, invnr 989, ook gepubliceerd in de *Star* van augustus 1822, en uit diezelfde bron – pagina 572 – komt de prachtige zin over aardappelen: ‘Dezelve staan zeer tierig’.

Alle kolonisten op van Puffelen na, pagina 336

Johannes van den Bosch heeft al eerder aan de permanente commissie geschreven over de mogelijkheid van aardappelbrood, maar over het welslagen van zijn experiment en over het voorstel een bakkerij op te richten schrijft hij aan de permanente commissie dd 30 september 1822, invnr 62. Over de definitieve oprichting van de bakkerij schrijft hij op 4 januari 1823 en 6 januari 1823, beide invnr 64. Alle hierop betrekking hebbende citaten komen uit deze brieven.

Overigens is het de vraag of hij helemaal uitgeëxperimenteerd is: zijn mededelingen over de samenstelling van het brood wisselen nogal. Elders, *Star* 1823 pagina 605, zegt hij dat het bestaat uit 1 deel rogge en 3 deel aardappelen. Ik houd me bij zijn eerste melding.

Het geschil met Friesland is begonnen met een brief van Gedeputeerde Staten die niet teruggevonden is. Wel is er de reactie erop van de permanente commissie dd 6 december 1821, invnr 352, het antwoord van gedeputeerde staten dd 12 februari 1822 met bijgevoegd een brief van grietman Van Heloma van de grietenij Weststellingwerf, invnr 60, en een brief van de permanente commissie aan gedeputeerde staten van Friesland dd 4 maart 1822, invnr 353.

Particulieren uit de omgeving kunnen er dan wel om vragen, maar Johannes staat niet toe dat het aan hun verkocht wordt, ‘daar ik anders ongelegendheden met de ontvangers vrees’.

Over de goede smaak van het brood blijft Johannes aan de permanente commissie schrijven, bijvoorbeeld – ‘zuivere rogge’ – op 7 juli 1823, invnr 66. Als hij op de vergadering van de commissie van weldadigheid van 15 juli 1823 heeft betoogd dat het aardappelbrood in de eerste plaats smakelijker is, voegt hij toe: ‘tot betoog van het eerste veroorloven wij ons eene proeve hiervan aan te bieden’, uit het jaarverslag, ook gepubliceerd in de *Star* 1823 pagina 605.

De subcommissie Dordrecht protesteert op 17 juni 1823, invnr 65, tegen de paardebonen, waarop de permanente commissie zich op 22 juli verweert, invnr 354. Nog op 16 januari 1824, invnr 68, zal de schout van Koog aan de Zaan klachten van zijn pupillen over de bonen doorgeven, maar dan worden ze allang niet meer verstrekt.

Over aardappelbrood belegd met aardappelen schrijft de subcommissie Monnikendam op 5 december 1825, invnr 76..

Uit de wind zijlen moest gaan, pagina 339

Arends en Tijmes komen volgens het stamboek van hoevenaars, invnr 1579, op 11 oktober 1822 aan op hun boerderijen. Domenicus Meeder op 26 november 1822.

Geertje Davids Hartog, echtgenote van Pieter Arends, is overleden op 20 mei 1822, oud 42 jaar, overlijdensakte Vledder dd 22 mei 1822, aktenummer 12. Antje Ellens, echtgenote van Klaas Tijmes, op 29 mei 1822, 40 jaar oud, overlijdensakte 30 mei 1822 Vledder, aktenummer 13. De met Tijmes meeverhuizende ‘huishoudster’ is Antje van Haften, dochter van Walraven van Haften uit Edam die zelf inmiddels op een boerderijtje in Wateren woont.

Al op 21 april 1823, invnr 65, schrijft Petrus Ameshoff dat er in Amsterdam gezegd wordt dat de gebouwen verkeerd gebouwd zijn en ongezonde voorzieningen zouden zijn, de ‘schrikkelijke daadzaken’ is een samenvatting van een schrijven, met het opschrift ‘confidentieel’, op 21 augustus 1824 door de subcommissie Amsterdam, invnr 70.

Johannes meldt dat de aankoop van Veenhuizen rond is op 19 december 1822, invnr 63.

Wij moeten geene kinderen in massa overnemen, pagina 341

Het is 18 februari 1823, invnr 64, als Johannes schrijft: ‘Ik heb de eer UWelEd hier nevens aantebieden een ontwerp ter vestiging der vondelingen en huisgezinnen voor welke het gouvernement voornemens is te contracteren.’ Petrus Ameshoff reageert op 21 april, maar klaagt daarbij dat hij slechts een deel van het ontwerp heeft gekregen. De permanente commissie stuurt hem dan het volledige pakket en op 3 mei volgt de rest van zijn reactie. Overigens heeft Johannes al op 7 april de stenen voor de nieuwbouw gekocht. De reactie van Nieuwenhuis is ook van 21 april. Alles invnr 65.

Johannes schrijft over het stichten van kolonie 7 op 2 december 1822, invnr 63, en later op 28 juni 1823, invnr 65. Zijn artikel over de gevangenen staat in de *Star* 1822, pagina 871

Zoo min mogelijk ongelukkig behoren te gevoelen, pagina 342

Ockerse schrijft op 14 januari 1823 een heel uitgebreide reactie op het krantenartikel, invnr 354.

De teleurstelling van Nut en Beschaving betreft het gezin van Izaak Salomon Hazelip, over wiens recht op geluk de subcommissie schrijft dd 18 augustus 1822, invnr 62. De reactie van Johannes is van 12 november 1822, invnr 63, en het is januari 1823 als Nut en Beschaving meldt dat Hazelip weer in Amsterdam woont, invnr 64. Als Nut en Beschaving op 22 maart, ook invnr 64, de handdoek in de ring gooit, lijkt mij enig verband met de affaire Hazelip voor de hand te liggen.

Het aan prins Frederik voorleggen van de hele correspondentie met Enkhuizen wordt op 4 april 1823 genoteerd in het brievenboek, invnr 20 – dus meer dan drie maanden na de boze brief van Enkhuizen – met een begeleidend briefje gedateerd 9 april, invnr 354, waarin de prins wordt gevraagd er iets aan te doen. Op 15 april, invnr 65, stuurt de prins een door hem getekende brief aan Enkhuizen naar de permanente commissie en 22 april, invnr 354, bedankt de permanente commissie de prins en schrijft zij hem dat ze de brief heeft doorgestuurd. Op 10 mei 1823 krabbelt de subcommissie Enkhuizen terug, invnr 65.

Op 4 januari 1823 was Gijsbert Falck – die de voor familie zaken absente Wouter Visser even verving – begonnen over de omnummeringsoperatie, invnr 64. Op 8 april 1823, invnr 65, schrijft Visser: ‘Voorts maak ik van deze gelegenheid gebruik der Perm. Komm. te vragen autorisatie 1o tot het verplaatsen van den huizen in kol. N1 welke daar volgens de jongste verdeling der gronden, en om het getal huizen op 32 te brengen, nog niet verplaatst zijn, naar kol. N4, en zulks op den wijze als dit in het voorleden jaar door Bodenstaf is gedaan; zullende egter de kosten van deze verplaatsing iets meerder bedragen, uit hoofde van het verder transporteren.’

Op 24 april meldt hij dat de laatste huisjes verplaatst zijn en wat dat kost, en op 29 april meldt hij dat het omnummeren in kolonie 1 en 2 is afgerond, beide brieven invnr 65. Johannes heeft de hele operatie eerder aangekondigd in de *Star* 1822 op pagina 569.